

Участь спеціаліста на досудовому слідстві як засіб захисту осіб з психічними захворюваннями

Спеціалістом у кримінальному процесі визнається будь-яка не заінтересована в ході справи особа, що володіє необхідними спеціальними пізнаннями в науці, техніці, медицині, мистецтві, ремеслі або умінням і навиками у визначеній галузі діяльності, що залучається до участі у проведенні слідчої дії для надання сприяння слідчому в збиранні і дослідженні доказів.

Слідчий запрошує спеціаліста у випадках, коли визнає необхідним використовувати спеціальні знання і навички при проведенні будь-якої слідчої дії, передбаченої Кримінально-процесуальним кодексом України. Головне, щоб були дотримані дві основні вимоги: бути не заінтересованим у результатах справи і мати необхідні в даній слідчій дії спеціальні знання.

Участь спеціалістів для виявлення психічних захворювань у суб'єктів процесуальних відносин є невід'ємною частиною захисту прав таких осіб, але, на нашу думку, спеціалістів доцільно залучати не тільки з метою проведення освідувань та експертиз, але і в ході слідчих дій з участю осіб, які страждають на психічні захворювання. У кримінальному процесі можливі також і ніші форми участі спеціалістів при розслідуванні справ з метою забезпечення прав та законних інтересів осіб які мають психічні вади.

Закон не регламентує порядок проведення окремих слідчих дій за участю психічно хворої особи щодо якої розслідується кримінальна справа. Із цього можна зробити висновок, що, як правило, вони проводяться в тому ж обсязі та порядку що і по іншим кримінальним справам. Однак, вказані особи в силу дефектів свідомості або волі нерідко відрізняються підвищеною навіюваністю при деяких формах психічних захворювань (наприклад, маніакально-депресивному психозі) вони схильні до самообмови, яка викликана маренням самообмови або маренням самоприниження, до прагнення спокутувати неіснуючої вини і т.п. Все це може бути результатом неправильної оцінки показань таких осіб і спрямувати слідство на невірний шлях. На практиці такі випадки не рідкість. Тому при провадженні слідчих дій, які потребують участі суб'єкта з психічними вадами доцільно в

кожному конкретному випадку вирішити питання про забезпечення участі спеціаліста в галузі судової психіатрії, тому як стан здоров'я такої особи може змінюватися. Участь спеціаліста допоможе зробити висновок про можливість провадження слідчих дій за участю такої особи про що потрібно скласти протокол, який би підписували і слідчий і спеціаліст.

Однак, думка Н.О.Дрьоміної про те, що інтереси психічно хворих осіб потребують внесення до кримінально-процесуального законодавства норм, які забороняють проведення слідчих дій з їх участю у відсутності законного представника, захисника і лікаря-психіатра, представляється занадто категоричною. Більш доцільно залишити вирішення такого питання на розсуд слідчих та осіб, що провадять дізнання у провадженні яких знаходиться справа.

В якості спеціалістів на допиті особи з психічним захворюванням вагому роль могли б надавати: психіатр – на допиті осіб з психічними вадами; лікар-терапевт або інший вузький спеціаліст – на допиті осіб, які страждають на соматичне захворювання, здоров'ю яких спричинена фізична шкода; сурдопсихолог – на допиті глухих, німих та глухонімих; тифлопсихолог – на допиті осіб з порушенням зору (сліпих та осіб, що погано бачать); психолог – на допиті розумово відсталих. [1] Крім того, на допиті малолітньої особи, на думку Є.Є.Центрова, функції педагога може виконувати і психолог, який спеціалізується в галузі дитячої психології. У зв'язку з тим, що, як вказує Є.Є. Центров, не будь-який педагог в силу професійної деформації та інших особливостей, володіє тими особистісними якостями, які корисні на допиті. [2]

Участь вказаних спеціалістів при проведенні слідчих дій обумовлено необхідністю використовувати знання в галузі медицини, психології, психіатрії з метою повного і об'єктивного дослідження всіх обставин по справі, охорони прав та законних інтересів суб'єктів кримінального процесу.

Спеціаліст, який приймає участь на допиті на підставі професійних знань і досвіду може вказати слідчому:

- яким чином можна отримати достовірні і повні показання;
- ступінь розумового розвитку допитуваного;
- які органи почуття компенсують фізичні недоліки;
- особливості сприйняття, осмислення, запам'ятовування і відновлення сприйнятого;

- ступінь розуміння запитань, які ставляться;
- здатність особи давати показання по обставинам справи;
- тривалість допиту і необхідний час для перерви.

Крім того, спеціаліст може сформулювати питання допитуваному, а також уточнити і деталізувати його відповідь, встановити психологічний контакт між допитуваним та слідчим (особою, що провадить дізнання).

Контроль лікаря-психіатра за станом хворої особи дозволяє не тільки правильно оцінити її поведінку, але і допомагає уникнути ситуацій, в яких можливо спричинення їй психічної травми.

Вся діяльність спеціаліста на досудовому слідстві здійснюється під безпосереднім контролем слідчого. Спеціаліст повинен знати, з якою метою він залучається, що дозволить йому підготуватись до участі в слідчих діях, або відмовитися від участі в них. У всіх випадках необхідно ознайомити його з висновком судових експертиз про наявність у особи індивідуальних психологічних особливостей, фізичних або психічних недоліків, про характер і ступінь тяжкості спричинених тілесних ушкоджень та інше.

Результат науково-технічного прогресу, розвиток наукової думки повинні сприяти оптимізації розслідування кримінальних справ. Доцільно, на наш погляд, залучати спеціалістів для дачі роз'яснень про можливість в певних умовах допитувати конкретну особу, про специфіку сприйняття дійсності особою і формуванні при цьому показань. Тому пропонується передбачити в законі можливість використання в ході досудового слідства висновків експертів, які носять рекомендаційний, пояснювальний характер.

У 1999 році по телебаченню демонструвався унікальний випадок про розслідування кримінальної справи по відношенню до громадянина К. про скоєння розбещених дій на території дитячого садка [3]. Потерпілими по справі були глухі і глухонімі діти. Це відповідно ускладнювало розслідування, тому що провадження вимагало проведення слідчих дій з участю дітей, зокрема допитів з метою з'ясувати, що вони бачили. Їх потрібно було визнати потерпілими і провести по кожному з них психологічно-психіатричну експертизу з метою встановлення їх сприйняття і розуміння побаченого ними. Відповідно всі слідчі дії потрібно було проводити з участю відповідних спеціалістів – сурдо-психологів і

сурдо-педагогів. Завдання слідства ускладнювалось тим, що такі діти мають відставати у розвитку. Побачене ними показували на собі, один одному і педагогам, однак “словами” виразити побачене не змогли, в тому числі за допомогою вказаних спеціалістів, демонстрація у ході слідчих дій того, що сталося була б аморальною. Постало питання, чи не вплине їх участь у проведенні слідчих дій на їх розвиток. Педагоги, які працювали у даному дитячому садку, зробили все можливе, щоб діти забули про те, що сталося, а слідчі дії могли б поглибити враження від того, що вони бачили. У зв’язку із цим було прийняте рішення про допит спеціаліста по психології неповнолітніх, який не рекомендував проведення слідчих дій з такими дітьми, мотивуючи це тим, що не дивлячись на те, що діти є жертвами статевого злочину, у цьому віці травматизація від дій особи, яка вчинила злочин, можливо не на стільки глибока. Фіксація ж їх уваги на тому, що сталося, неминуча при проведенні слідчих дій, могла призвести до так званої вторичної травматизації і потягти за собою підвищений інтерес до сексуальних проблем, що в цьому віці не бажано. Тому в інтересах психічного розвитку дітей спеціаліст рекомендував не залучати їх до участі в слідчих діях. Небажаність обговорення з ними подібних проблем пояснювалась у даному випадку ще і сенсорними особливостями дітей, у зв’язку з тим, що спілкування з ними можливо лише з участю сурдоперекладачів. Крім того відповідні поняття у них несформовані, отримати від них вичерпну інформацію було б край складно. З урахуванням конкретності мислення осіб, які страждають глухотою і слабкою здатністю узагальнення, для отримання інформації від них прийшлося би звернутися до демонстрації і імітації побаченого, що неприпустимо з етичної точки зору. Таким чином, було прийняте рішення не проводити з дітьми слідчі дії, що на наш погляд, обґрунтовано. В той же час думку спеціаліста в даному випадку було б доцільно оформити у вигляді висновку спеціаліста, що носив би рекомендаційний, пояснювальний характер. Гадається, що така форма участі в справах спеціаліста також можлива.

Як вже відмічалось, в теперішній час практики позбавлені можливості звертатися за допомогою спеціалістів в галузі судової психіатрії при виконанні слідчих дій. Зокрема, це пов’язано з відсутністю спеціальної служби психологів і психіатрів, які б надавали допомогу правоохоронним органам. Поряд з добовим

чергуванням судових медиків необхідно створити службу чергування психологів і психіатрів для надання допомоги потерпілим від злочинів, а також в ряді випадків і очевидцям злочинів.

Література

1. Сарсенбаев Т.Е. Расследование преступлений, совершенных с использованием беспомощного состояния потерпевшего. Дисс.канд.юрид.наук, Москва, 1995, 130 с.
2. Центров Е.Е. Личность потерпевших по делам о половых преступлениях и особенности допроса. Автореф.дис. канд.юрид.наук. М., 1972.
3. «Человек и закон», Телеканал ОРТ, 12.03.1999 г.